
МЕДІЄВІСТИЧНІ СТУДІЇ

Людмила Мостова

АРХЕТИПИ “ПРИТЧІ ПРО СЛІПЦЯ І ХРОМЦЯ” КИРИЛА ТУРОВСЬКОГО

У статті розглядається проблема впливу архетипних притч на організацію й композицію твору К. Туровського.

Ключові слова: притча, архетип.

The article dwells upon the problem of influence parable on the plot and composition.

Key words: parable, archetype.

Метою дослідження є прагнення побачити за міграцією сюжету реальні механізми, що забезпечували їх відщеплення та творчу трансформацію в новому культурному середовищі.

Притча про сліпця і хромця представлена в давньому письменстві у трьох варіантах. Перша, яка є найкоротшою, увійшла до складу староруського Прологу під днем 28 вересня. Друга редакція, значно розширена, а третя — має невелику передмову та інтерпольовані повчання. Найбільш розгорнута її назва: “Притча о человеческой душе и о теле, и о преступлении Божих заповедей и о воскресении телес человеческих, и о будущем суде и муке” приписується єпископу Кирилу Туровському. Її зміст такий: один господар посадив виноград і обгородив оплотом. Ідучи з дому, він залишив сліпця і хромця стерегти виноградник. За ініціативою сліпця хромець сів йому на плечі, вказуючи дорогу. Разом вони зірвали виноград. Після повернення господаря хромець виправдовується, посилаючись на свою неміч, сліпець же у всьому звинувачує свого товариша. Господар садить хромця на сліпця і б'є обох. Притча супроводжується коментарем: господар — син Божий, виноградник — світ, хромець — тіло, сліпець — душа. Душа

виправдовується перед Богом, кажучи: “Не я переступила заповіді твої, лише тіло і для того нема муки душам до другого приходу Христового... Коли ж прийде оновити землю і воскресити померших... Тоді душі відійдуть знов у тіла і приймуть нагороду, відповідну до діл своїх” [1, 93].

Тут йдеться про воскресіння і воздаяння, про що свідчить заголовок Кирилової притчі.

Приступаючи до вивчення джерел Кирилової притчі, І. Я. Франко звертає увагу на таку деталь: “Вже в передмові до просторого оброблення нашої притчі, — пише він, — маємо один інтересний уступ; говорячи про важність навчання, автор каже: “Про се стрічаємо в Євангелії притчу, де сказано: всякий книжник, що навчився царства небесного, подібний до домовитого мужа що зі своїх скарбів виносить старе і нове. Коли ж ...догоджаючи зі славолюбства великим, нехтує з гордоців багатьма меншинами, насміхається над ними, ховаючи дар господній, не даючи його правдивим торговцям, щоб подвоїти царське срібло, т. є. душу людську, то Господь, бачачи його гордий ум, відбере від нього талант, бо він сам гордим противиться, а покірним дає благодать” [2, 310].

За словами автора, ці слова взято з Євангелія, де знаходиться дві редакції притчі про таланти і обидві зовсім не подібні до цієї оповідки ні формою, ні змістом, ні значенням. Тут вона має показати вартість змагання кожної людини до досконалості в міру сил своїх. А в тих притчах обов’язком письменника є необхідність навчання неосвічених людей, а також вміння догоджати могутнім владикам.

То звідки ж тоді Кирило Туровський взяв цю притчу?

Існує кілька припущень. Можливо, матеріалом слугували або “Притча про царя і бідарів у ямі”, яка знаходиться у Посланні до Василія ігумена Печерського, або староеврейський текст притчі Ібн-Хісдая “Царевич і дервіш”. Таким чином, Кирило Туровський міг мати кілька джерел, якими користувався. Іван Франко при дослідженні джерела “Притчі про сліпця і хромця” ознайомлюється із працями Сухомлинова, німецького вченого Перлеса та ін. Але ніхто з них, на його думку, не вдавався в глибокий аналіз, щоб дізнатись, з яких джерел і яким шляхом дійшов до письменника ХП століття прототип його притчі.

На думку І. Франка, цими витоками можна принаймні вважати три тексти, що дійшли до нашого часу: єврейський — із талмудівської

Гагади, арабський із книжки “Тисяча і одна ніч” і західноєвропейський — із “Gesta Romanorum”.

Перша версія — це староеврейська Гагада, взята з Вавилонівського Талмуда. В ній розповідається, що одного разу Антонин Пій, який часто розмовляв з раббі Єгудею святим, сказав йому, що, на його думку, тіло і душа можуть бути звільнені від вищого суду. Раббі запитав, як то може бути. Антонин відповів, що тіло може оправдовувати себе, говорячи, що в усьому винна душа, бо відколи вона відлучилася від тіла, воно лежить в могилі, як мертвий камінь. А душа так само може твердити, що тіло нагрішило, бо відколи вона покинула його, то звільнилась від потужного впливу тіла і тепер літає в повітрі вільна, як пташка.

Раббі відповів, що наведе приклад, який прояснить все висловлене. Так він розповідає, що жив собі один цар, у якого був препишний сад з прегарним виноградником. В ньому він посадив двох сторожів, хромого і сліпого. І от одного разу хромий говорить, що бачить в саду прегарний виноград. Він просить сліпого, щоб той взяв його на плечі і відніс до ласощів. Сліпий послухав його, і вони, діставши винограду, з’їли його. Через деякий час прибув до них господар саду. Хромий почав відпиратись, говорячи, що він без ніг, то як він міг дійти до винограду. Та й сліпий так само відмовлявся, говорячи, що він без очей, як же він міг побачити виноград. І раббі робить висновок:

“Але що зробив господар? Він посадив хромого на сліпого і покарав їх обох разом. Подібно до цього господаря поступає і Бог з людьми: він бере душу, поміщує її наново в тіло і карає обох їх разом” [2, 314].

І. Франко в праці “Притча про сліпця і хромця. Пам’ятка староруського письменства” наголошує, що в цій версії є всі основні деталі Кирилової притчі, епічні і доктринальні: сліпець і хромець також стережуть сад, лакомляться плодами, добираються до них так, що сліпець несе хромця на плечах, відбріхуються, заслоняючись кожен своїм каліцтвом, і разом приймають кару, бо крали разом. А доктрина, покладена в основу притчі, звучить так: в загробному житті суд і кара впаде не на душу окремо від тіла, не на тіло окремо від душі, а разом на тіло і на душу.

Крім цього, Кирило Туровський розвиває і епічну основу: сліпець і хромець перед крадіжкою змовляються і складають план, як обдурити

господаря, і ця розмова, напевне, складена під впливом ремінісценції розмови раббі з Антонином.

Притчевий варіант Кирила Туровського поглиблює і образ сліпця. Саме від нього виходить гріховна ініціатива, він перший відпирається від злочину і сам же всі підозри кидає на хромця. В документальнім викладі повторюються всі тези Гагади, але виразніше підкреслюється те, що душу після смерті Бог тримає в окремому місці, і вона до того часу не зійде на землю, поки Бог не покличе на свій суд тіло і не сконфронтує його з душею.

Другий варіант — це оповідання з книжки “Тисяча і одна ніч”. Один добрий пан наймає сторожами хромого і сліпого до саду, сам дає їм плодів, але більше рвати не дозволяє. Плоди засмакували сліпому і хромому, і вони жаліються третьому сторожу, що не можуть нарвати їх. Сторож остерігає і лякає їх гнівом пана, але вони не хвилюються, тому що впевнені, що пан не буде підозрювати їх, і просять сторожа порадити їм, як дістати плодів. Сторож бачить, що вони не хочуть слухати доброї поради, дає їм злу, і говорить сліпому, щоб він взяв хромого на плечі і той буде вести його своїми очима, а сліпий своїми ногами донесе хромого до дерева. А сам пішов геть. Вони зробили так: обірвали дерево і наламали гілляк. Перед паном вони відпираються, та той кидає їх обох у темницю, де вони й гинуть... Значення цієї притчі таке: господар саду — Бог і Творець, а сторож — розум, що остерігає від злого і наводить на добре. От тому душа і тіло підпадають спільній нагороді і спільній карі.

Ця притча не відповідає змістовому насиченню твору Туровського. В ній насамперед відсутній дуже вагомий персонаж — третій сторож, який в оповіданні з книжки “Тисяча і одна ніч” керує діями сліпого і хромого.

Третя версія — оповідання в “Gesta Romanorum”. Воно за будовою значно відрізняється від старороруської притчі і від двох попередніх та й мораль в ньому дещо інша. В одному царстві повинен відбутись бенкет, на який трубачі закликають всіх, обіцяючи не лише багатий стіл, а й багато цінних подарунків. Один сліпець, чуючи це, в розмові з хромим шкодує, що вони не можуть дістатися на це свято, бо один не бачить дороги, а другий, хоч і бачить, не може дійти. Тоді хромець радить сліпому взяти його на плечі і йти за його вказівками; отак вони дісталися на бенкет. Король, що дає бенкет, — Христос, сліпець — ба-

гач, хромець — монах, хромий на обидві ноги, бо не має нічого власного, але ясно бічить дорогу до вічного бенкету. І закінчується все це настановою: “...коли ви, багаті, хочете доступити царства небесного, повинні ви монахів і бідарів носити на своїх плечах, давати їм милостині” [2, 316]. А трубачі, що оголошують про початок бенкету, — це вчителі Святого Письма, апостоли і проповідники.

Порівнявши три версії притчі, І. Франко приходить до висновку, що найбільш вірогідним архетипом притчі Туровського міг бути староеврейський сюжет.

Отже, Кирило Туровський творчо оновив відомий сюжет притчі, змінив і саму будову жанру відповідно до мети, яку мав при написанні твору. Провідна думка твору полягає у доктрині, що до другого приходу Христового нема суду, ані муки для душі кожної людини, що ті душі бережуться окремо десь аж до того часу, коли Бог на страшнім суді поєднає знов душу з тілом і нагородить або покарає їх разом.

Таким чином, проникнення притчі в контекст християнської літератури мотивується на рівні старозавітного тексту, що створював спільну базу для трансляції такого роду апокрифів.

Список використаних джерел

1. Золоте слово // Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX—XV століть: Книга друга. — К., 2002.
2. Франко І. Я. Притча про сліпця і хромця. Пам’ятка староруського письменства // Збір. творів у 50 томах. — К., 1982. — Т. 35. — С. 301–332.